

CHARLOTTE BRONTË'NİN *JANE EYRE* VE EMİLY BRONTË'NİN *WUTHERING HEIGHTS* ROMANLARININ PSİKANALİTİK YORUMU*

Ayşenur İPLİKÇİ ÖZDEN*

Öz

Bu çalışmanın amacı İngiliz edebiyatının önemli kadın yazarlarından Charlotte Brontë'nin *Jane Eyre* ve Emily Brontë'nin *Wuthering Heights* romanlarını, Sigmund Freud'un uzun yıllardır aralarında edebiyat da bulunan pek çok çalışma alanında etkili olan psikanalitik yaklaşımıyla incelemektir. *Wuthering Heights*'ın başkarakteri Heathcliff'in, Freud'un Oidipus kompleksi bağlamında incelenmesi ve *Jane Eyre*'in başkarakteri Jane'in, Jung'un Elektra kompleksi bağlamında incelenmesi önem taşımaktadır. Bunun dışında karakterlerin bilinçaltına yerleşen gizli duygular ve istekler, bu karakterlerin davranışlarına yön veren önemli psikanalitik unsurlardır. Çocukluk deneyimlerinin yansımaları hayatlarının devamında görülebilmektedir, bu da Freud'un geçmiş deneyimlere verdiği önemi vurgulamaktadır. Jane kendisini koruyan bir adamı severek ve hayatı boyunca özgür olmaya çabalayarak gizli kalmış isteklerini gerçekleştirmeye çalışırken, Heathcliff kendisinin acı çekmesine neden olan insanlara işkence ederek içgüdülerini tatmin etmeye çalışmaktadır. Romanları incelerken özellikle bastırılmış düşünceler ve psikanalizdeki yapısal kişilik kuramının üç ana sistemi olan id, ego ve süperegö önem taşımaktadır. Özetlenecek olursa, bu çalışmanın hedefi sözü geçen romanları Freud'un psikanalitik yaklaşımıyla incelemek ve karakterlerin iç dünyalarını ve davranışlarının nedenlerini irdelemektir.

Anahtar Kelimeler: Psikanaliz, Oidipus kompleksi, Elektra kompleksi, id, ego, süperegö.

PSYCHOANALYTICAL ANALYSIS OF CHARLOTTE BRONTË'S *JANE EYRE*
AND EMILY BRONTË'S *WUTHERING HEIGHTS*

Abstract

The aim of this study is to examine Charlotte Brontë's *Jane Eyre* and Emily Brontë's *Wuthering Heights* using Sigmund Freud's psychoanalytical approach which has been influential for long years on a great many fields of study among which literature exists as well. Heathcliff's - the protagonist of *Wuthering Heights* - examination through Freud's Oedipus complex and Jane's - the protagonist of *Jane Eyre* - analysis through Jung's Electra complex are significantly important. Apart from this, the characters' hidden feelings and desires that were engraved in their subconscious are important psychoanalytical elements which direct their behaviour. The reflections of their childhood experiences can be observed in the rest of their

* Makale Geliş Tarihi: 19.04.2016. Yayın Kabul Tarihi: 10.05.2016.

* Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları (İngiliz Dili ve Edebiyatı) Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, aysenuriplikci@gmail.com

Charlotte Brontë'nin *Jane Eyre* ve Emily Brontë'nin *Wuthering Heights* Romanlarının Psikanalitik Yorumu

lives, thus emphasizing the importance Freud gives to past experiences. While Jane tries to fulfill her hidden desires by loving a protecting man and trying to have freedom throughout her life, Heathcliff tries to satisfy his inner instincts by tormenting those who caused him to suffer. In analysing the novels, particularly repressed thoughts and id, ego and superego which are the three main systems of the structural identity theory in psychoanalysis are significant. In short, the objective of this study is to analyse the above mentioned novels with Freud's psychoanalytical approach and to examine characters' inner selves and the reasons of their attitudes.

Key Words: Psychoanalysis, Oedipus Complex, Electra Complex, Id, Ego, Superego.

1.GİRİŞ

1856-1939 yılları arasında yaşayan Sigmund Freud, hem yaşadığı dönemde, hem de sonraki dönemlerde insanlık üzerinde çok büyük etki yaratan bir bilim adamıdır. Freud, nevrotik bozuklukların tedavisi olarak ortaya çıkmış olan psikanalizin kurucusu olarak kabul edilmektedir. Ortaya koyduğu en önemli düşüncelerden biri, insanların farkında olmadıkları bilinçaltı güçler tarafından kontrol edildiklerini iddia etmesidir. Bu bağlamda, psikanalizin çalışma alanı bilinçaltı, çalışma konusu normal dışı davranışlar ve temel metodu ise klinik gözlemdir.

Freud psikanaliz yoluyla hastalarını tedavi ederken önceleri hipnoz ve katarsis metodunu kullanmıştır. Ancak hipnozun tam anlamıyla iyileşme sağlamadığını gördüğünde, hipnoz yöntemini kullanmaktan vazgeçmiştir. Freud daha sonra psikanalizin temel tedavi yöntemi haline gelen serbest çağrışım tekniğini geliştirmiştir. Bu tekniğin uygulanmasıyla hasta, içinden gelen her şeyi olduğu gibi anlatır ve böylece semptomların nedenleri araştırılır. Freud'un belirttiği gibi "hasta ve doktor arasında söz alışverişi meydana gelir. Hasta konuşur, geçmiş deneyimlerini ve şimdiki izlenimlerini anlatır, şikâyet eder, istek ve duygularını itiraf eder. Doktor dinler, hastanın düşünce süreçlerini yönlendirmeye çalışır ve ona bazı şeyleri hatırlatır" (1920, s.3)¹. Schultz'un da söylediği gibi "bu metodun amacı muhtemelen hastanın anormal davranışlarının sebebi olan bastırılmış hatıra veya düşünceleri bilince getirmek, hastanın bunların farkına varmasını sağlamaktır" (2007, s.587). Freud bu teknikle hastalarının anlattıkları olayların çocukluk yaşantılarıyla ilgili olduğunu ve bastırılmış duyguların çoğunun cinsellikle ilgili olduğunu tespit etmiştir. Bunun sonucu olarak

¹ İngilizce kaynaklardan alınan metinler makale yazarı tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir.

nevrozun ortaya çıkmasında cinselliğin kaçınılmaz rolünden söz etmiştir: “nevrozun semptomları büyük çoğunlukla cinsel sorunların sonucudur” (Freud, 1920, s.262).

Freud’un geliştirdiği en önemli kavramlardan birisi ise Oidipus kompleksidir. Freud, konuyla ilgili şunları belirtir: “Çocuk, yeni filizlenen cinsel istekleri karanlık bir önseziyle kendisine yöneldiği anne için, babayı rakibi olarak görür. Erkek çocuğun, ebeveynlerine karşı bu tipik davranışına biz ‘Oidipus kompleksi’ diyoruz” (1919, s.n. yok). Dolayısıyla bu kompleks, erkek çocuğun babadan uzaklaşp ve onu kendisine rakip olarak görüp anneye yaklaşma isteğiyle açıklanabilir. Schultz ise bu kavramı şöyle tanımlar: “Çocuk karşı cinsten olan ebeveynine cinsel olarak bağlanır ve kendisine bir rakip olarak gördüğü, kendisiyle aynı cinsten olan ebeveynine karşı bir korku geliştirir” (2007, s.613). Oidipus kompleksi, çocuğun gelecek hayatını da etkileyen önemli bir kavramdır. Bununla birlikte Freud, yapısal kişilik kuramını geliştirmiştir ve bu kuramda id, ego ve süperegö olmak üzere üç temel yapı vardır (Freud, 2010, s.13). İd, kişiliğin en ilkel bölümüdür ve nesnel gerçekliğin şartlarını göz önüne almadan sadece cinsellik, saldırganlık gibi isteklerinin doyurulmasını ister. Ego, idin denetimsiz tutkularını, gerekli şartları yerine getirerek uygun koşullarda tatmin etmeye çalışır. Süperegö ise davranışın toplumsal şartlara ve ahlak kurallarına göre uygunluğunu belirleyen ve id ile egoyu kontrol eden mekanizmadır. Ego, id ve süperegö arasında sıkıştırıldığında, Freud’un öne sürdüğü inkâr, mantığa bürüme, bastırma gibi savunma mekanizmaları devreye girer. Bir çözüm bulunamadığında ise nevrotik bozukluklar ortaya çıkar. Psikanalizin temel kavramlarına yukarıdaki gibi değindikten sonra, edebiyatla olan ilişkisini incelemek gerekmektedir.

Edebiyatın, Ufuk Ege Uygur’un söylediği gibi “psikiyatri ve psikoloji bilimlerinden yararlanması ve insan yaşamını oluşturan yaşa bağlı çağlardan her birinin özelliklerini kişisel öğeleri ve kişilerin çeşitli ortamlardaki davranışlarını betimlemesi yadsınamaz bir gerçektir” (2005, s.1). Bu bağlamda psikolojinin ve psikanalizin edebiyatla olan ilişkisini kuvvetlendiren en önemli faktör, onun insanla, insan doğasıyla ve insanın içindeki çatışmalarla ilgilenmesidir. Bu durumu Paris şöyle özetler: “Psikanaliz, kendileriyle ve diğer insanlarla çatışma içinde olan kişilerle ilgilenir ve edebiyat da böyle insanları yansıtarak, yine onlar tarafından yazılıp okunur” (1997, s.3). Bu yüzden psikanaliz, insanı incelemek ve insan davranışlarının altında yatan nedenleri görebilmek için önemli bir çözümleme ve eleştiri yöntemidir.

Charlotte Brontë'nin *Jane Eyre* ve Emily Brontë'nin *Wuthering Heights* Romanlarının Psikanalitik Yorumu

Edebiyat ile psikanaliz arasında, belirtildiği gibi yakın bir bağ bulunmaktadır. Freud'a göre insanların doyurulmayı bekleyen içgüdüleri ve istekleri vardır. Ancak bunlar, dış gerçekliğe uyma zorunluluğundan ötürü, diğer bir deyişle toplum kuralları nedeniyle serbestçe doyurulamayacağı için, gerçek hayatta değil de hayaller yoluyla tatmin edilmeye çalışılır. Ancak bu hayaller normalin dışında boyutlara varırsa, ruh hastalığına neden olabilir. Freud'un belirttiği gibi "hem dar hem geniş bağlamda cinsel olarak adlandırılabilen içgüdüsel dürtüler, sinirsel ve ruhsal hastalıkların oluşmasında çok büyük bir role sahiptirler" (1920, s.8). Bununla birlikte Bressler, psikanalitik eleştiri ile ruh hastalığı ya da nevroz arasındaki ilişkiyi şu sözlerle açıklamaktadır: "Psikanalitik eleştirinin temelinde, Freud'un yazarlar da dâhil olmak üzere, bütün sanatçıların nevrotik olduğu varsayımı bulunmaktadır" (2007, s.156). Bu bağlamda sanatçı da ruhsal hasta pozisyonuna yakındır. Freud konuyla ilgili şunları belirtir: "Sanatçı, nevrotik bir hasta olmaya yakın olan içe dönük kişidir. Çok güçlü içgüdüsel ihtiyaçlar tarafından harekete geçirilir. Sanatçı gerçeklikten uzaklaşır ve bütün ilgilerini ve libidosunu da, hepsi kolaylıkla nevroza yol açabilecek hayali isteklerinin ayrıntılarına nakleder" (1920, s.326). Bu bağlamda Eagleton'ın söylediği gibi Freud "sanatı nevrozla karşılaştırır. Freud sanatçının aynı nevrotik bir hasta gibi, güçlü içgüdüsel ihtiyaçların baskısı altında gerçeklikten kaçıp hayal âlemine, fantezilere sığındığını kasteder" (2011, s.187). Sanatçı, bilinçaltındaki bastırılmış istek ve düşüncelerini hayal âleminde ve daha sonra eserlerinde yansıttığı için, Moran'ın da belirttiği gibi "bir sanat eserine, yazarın bilinçaltında kalmış isteklerinin, korkularının vb. sembollerini taşıyan bir belge gibi bakabiliriz" (1994, s.136,137). Diğer bir deyişle sanatçı, bilinçaltındaki gizli düşünceleri, eseri yoluyla ortaya koyabilir. Bu bağlamda edebi metinler, psikanalitik kuramla yorumlanabilir ve metnin yeni anlamları ortaya çıkarılabilir. Psikanalizde hastanın davranışlarının altında yatan nedenler incelenirken - bu durum genellikle bilinçaltıyla açıklanır - serbest çağrışım metodu kullanılır. Analist, hastanın anlattıkları ve sözleri yoluyla, onun davranışlarının nedenlerini saptamaya çalışır. Bu bağlamda davranış nedenleri için dil önemli bir unsurdur. Edebi metinlerde ise, analist-hasta ilişkisinin yerini okuyucu-eser ilişkisi alır. Edebi eser yoluyla, onu oluşturan sanatçının psikolojik durumu ve gizli istek ve arzuları hakkında bilgi edinmek mümkündür. Yazarın anlattıkları, tıpkı hastanın analiste anlattıkları gibi onun bilinçaltı düşüncelerini ortaya çıkaracaktır. Ancak bu yolla, bazen de doğrudan doğruya eser çözümlenebilir. "Eserdeki karakterleri bu açıdan inceleyince bunların

davranışlarını, kişiliklerini daha iyi kayrayabiliriz” (Moran, 1994, s.140). Okuyucu, örneğin bir romandaki karakterin iç dünyasını ve davranış nedenlerini analiz edebilmek için karakterlerin anlattıklarının, diğer bir deyişle dilin üzerinde odaklanır. Freud’un hastalarına uyguladığı serbest çağrışım tekniği, romanlarda belli bir ölçüde şekil değiştirerek okuyucuların karakterlere uyguladıkları bir yöntem haline alır. Okuyucular, karakterlerin romanlarda anlattıkları yoluyla onların iç dünyalarını ve davranışlarının altında yatan sebepleri keşfedebilirler. Bu yolla belki de, karakterin kendisinin dahi farkında olmadığı bilinçaltındaki düşünceler ve metnin arka planı ortaya çıkar. Sonuç olarak “bir eserin çözümlenmesi [...] onu yaratan sanatçının ve karakterlerinin nevroz ve ruhi komplekslerinin çözümü ile mümkün görülmektedir” (Kantarcıoğlu, 2009, s.259). Başka bir deyişle, yazar eserini ortaya koyarken bir hastanın kendi ruhsal durumunu ve düşüncelerini ifade etmesi gibi yazılarını oluşturur ve eserin altında yatan gerçekleri de okur analiz etmeye çalışır.

Freud çalışmalarında bilinç, bilinçaltı gibi kavramlar kullanmakla birlikte; ego, id, süperegö, haz ilkesi, ahlak ilkesi, Oidipus kompleksi gibi kavramları da tartışmıştır. Bununla birlikte Freud cinsellik, bastırma, saldırganlık, yaşam ve ölüm içgüdülerine de değinmiştir. Bu ve benzeri kavramlar yoluyla, romanlarda karakterlerin psikolojik tutumları, iç dünyaları ve davranışlarının altında yatan gizli sebepler incelenebilmektedir.

Sanatçının eserinde kendi bilinçaltında gizli kalmış istek ve düşlerini yansıttığı yukarıda belirtilmişti. Okur da bu durumdan haz sağlar; edebiyat eserini okuyarak belki de kendi bastırılmış duygularını ortaya çıkarır ve bilinçdışı süreçlerinden yasak bir zevk alır. Bu düşünceyi Eagleton şu sözlerle doğrular: “Freud’un kuramına göre bütün insan davranışının temel güdüsü acıdan kaçmak ve haz almaktır. [...] Birçok insanın şiir, roman, piyes okumasının nedeni bundan haz almalarıdır” (Eagleton, 2011, s.198). Bu durum, okurun edebiyat eserini niçin okuduğu sorusunu da bir ölçüde yanıtlamaktadır.

Sonuç olarak psikanaliz ve psikanalitik kuram kullanılarak edebi bir metin incelendiğinde, yukarıda açıklandığı gibi eseri oluşturan sanatçının psikolojik durumu, bastırılmış istek ve arzuları ortaya çıkarılabildiği gibi, eser hakkında da bilgi edinilebilir. Roman karakterlerinin iç dünyaları ve davranış nedenleri analiz edilebilir. Bu yolla, metnin daha önceden ortaya çıkarılmamış anlamları ortaya koyulabilir. Psikanalitik incelemede sanatçı ve eserle birlikte, okurun yeri de yadsınmaz. Çünkü

Charlotte Brontë'nin *Jane Eyre* ve Emily Brontë'nin *Wuthering Heights* Romanlarının Psikanalitik Yorumu

okur ve eleştirmen psikanalizdeki analist görevini üstlenerek, eserin gizli kalmış anlamlarını ortaya çıkarmakla görevlidir. Bu süreç bu şekilde devam edecektir, çünkü Eagleton'ın yukarıda sözü geçen düşüncesine uygun olarak, Freud'a göre insan okumaktan haz duyuyor ve kendini tatmin ediyorsa ve benzer şekilde sanatçı da yazmaktan haz duyuyorsa, hem yazma hem de yorumlama süreci nihai bir noktaya varmayacaktır.

Amacı *Jane Eyre* ve *Wuthering Heights* romanlarının psikanalitik yorumunu yapmak olan bu çalışmada, sırasıyla Charlotte Brontë ve Emily Brontë hakkında kısa bilgi verilmiş, sözü geçen yazarların *Jane Eyre* ve *Wuthering Heights* romanları psikanalitik kuramla tahlil edilmiş ve sonrasında aralarında karşılaştırma yapılmıştır. Eserleri incelemede özellikle psikanalizdeki Oidipus kompleksi ve Elektra kompleksi, bastırılmış düşünceler ve yapısal kişilik kuramının üç ana sistemi olan id, ego ve süperegö önem taşımaktadır. Bu yolla, psikanalitik kuramın eserlerde kullanılışı ve karakterler üzerindeki etkisi uygulamalı şekilde ortaya konmuştur.

2.Charlotte Brontë ve Emily Brontë

Charlotte, Emily ve Anne Brontë olarak bilinen Brontë kardeşler, 19.yüzyıl İngiliz edebiyatında önemli bir yere sahiptirler. Özellikle Charlotte Brontë, hem kızkardeşlerine oranla daha aktif olması, hem de daha çok edebi eser vermesi açısından öne çıkan isimdir. Bu çalışmada incelenen *Jane Eyre* ve *Wuthering Heights* romanlarının yazarları Charlotte ve Emily Brontë, kardeş olduklarından, onların yaşamöyküsünü kısaca birlikte anlatmak daha doğru olacaktır.

Charlotte Brontë 1816'da Yorkshire, İngiltere'de doğmuştur. Ondan iki yıl sonra 1818'de ise Emily Brontë dünyaya gelmiştir. Altı kardeş olan Brontëler'in anneleri Maria Branwell, babaları ise bir din görevlisi olan Patrick Brontë'dir. Anneleri genç yaşta veremden öldükten sonra, beşi kız biri erkek olan Brontë kardeşlere bakmak üzere teyzeleri Haworth'e gelmiştir. 1824'te Charlotte, Maria, Elizabeth ve Emily, Cowan Bridge okuluna gönderilmişlerdir. Ancak Maria ve Elizabeth veremden ölünce, Charlotte ve Emily tekrar eve dönmüştür. Daha sonra başka bir yatılı okula gidip, diplomalarını almalarının ardından, bir süre ders vermişlerdir. Ayrıca Charlotte, iki ayrı evde de mürebbiye olarak çalışmıştır. Charlotte ve Emily daha sonra 1842'de Brüksel'e giderek Pensionnat Heger isimli özel bir okulda Fransızca öğrenmişlerdir. Bu sırada Anne de bir okulda mürebbiye olarak çalışmaktadır. Fakat teyzeleri ölünce,

babalarına bakmak üzere Haworth'e geri dönen kardeşlerden Charlotte daha sonra Anne ve Emily'i orada bırakarak tekrar Pensionnat Heger'e dönmüştür.

1846'da Charlotte kendisinin, Anne'in ve Emily'nin şiirlerini Londra'da *Poems by Currer, Ellis and Acton Bell* adı altında bastırmıştır. Kardeşler daha sonra romanlarını da, gerçek kimliklerini gizlemek istedikleri için, bu takma erkek isimleriyle bastırmışlardır. 1847'de Emily Brontë'nin *Wuthering Heights* ve Anne Brontë'nin *Agnes Grey* isimli romanları yayınlanmıştır. Ancak Charlotte Brontë'nin ilk romanı olan *The Professor* diğerleri kadar ilgi çekmemiştir. Charlotte'un aynı yıl yazdığı *Jane Eyre* ise hayatında bir dönüm noktası olmuştur. Bir yıl sonra 1848'de Anne'in *The Tenant of Wildfell Hall* romanı basılmış, sonrasında ise 1849'da Charlotte'un *Shirley* ve 1853'te *Villette* romanları yayınlanmıştır.

Charlotte, Emily ve Anne, erkek kardeşleri Branwell'e yoğun sevgi duymakta ve onu dahi olarak görmekteydiler. Ancak önce içki, sonra da afyon bağımlısı olan Branwell 1848'de annesi ve kızkardeşleri gibi veremden ölmüştür. Bir yıl sonra 1849'da da Anne aynı hastalıktan vefat etmiştir. Sırasıyla diğer aile üyeleri de veremden ölecektir. Aile üyelerini veremden kaybeden Charlotte, *Jane Eyre*'de Jane'in gittiği yatılı okulda aralarında en sevdiği arkadaşı Helen de olmak üzere pek çok kız öğrencinin veremden öldüğünü anlatarak, kendi yaşamındaki deneyimlerini romanına yansıtmıştır. Branwell'e diğer kardeşlerinden daha düşkün olduğu söylenebilecek ve ona yoğun bir bağlılık duyan Emily ise, *Wuthering Heights*'da bu yoğun sevgiyi Catherine'in Heathcliff'e olan tutkusunda yansıtmıştır. Benzer şekilde Charlotte da erkek kardeşine duyduğu ve annesini altı yaşındayken kaybettikten sonra varlığı ve ruhuyla yetişen babasına duyduğu sevgiyi ve tutkuyu çocukluğunda bastırarak ileriki yaşlarda hocası Bay Hegel'e yönlendirmiştir. Bu durum Freud'un kız çocukların babaya olan düşkünlüğü savıyla açıklanabilir. Dooley de bu durumdan şöyle bahseder: "Hayatından, mektuplarından ve hepsinden de önemlisi kitaplarından, baba kişiliğinin, duygusal hayatında egemen güç olduğuyla ilgili kanıt bulabilmekteyiz. En büyük yetişkin aşkı, öğretmeni Monsieur Hegel'e olan tutkusu, bunun doğal sonucuydu" (Dooley, 1920, s.223). Charlotte ayrıca, aşağıda da görülebileceği gibi aynı tutkuyu *Jane Eyre*'de Jane'in Rochester'a olan aşkıyla yansıtmaktadır.

Emily, ağabeyi Branwell'in ölümünden altı ay sonra ölmüştür. 1849'da bütün kardeşlerini yitirmiş halde olan Charlotte, babasıyla yaşamaya devam etmiştir. Bununla birlikte Charlotte *Jane Eyre* romanıyla tanınmış olduğu için Londra'da çevre

Charlotte Brontë'nin *Jane Eyre* ve Emily Brontë'nin *Wuthering Heights* Romanlarının Psikanalitik Yorumu

edinmiş, Thackeray gibi ünlü yazarlarla tanışma fırsatı bulmuştur. Otuz sekiz yaşında, yani 1854'te, babası kör olduktan sonra ona yardım etme görevini üstlenen genç bir din adamıyla evlenmiş, ancak dokuz ay sonra bütün diğer aile üyeleri gibi Charlotte da veremden ölmüştür. *Jane Eyre* romanında, Charlotte'un babasının kör olmasıyla ilgili yansımalar da görülmektedir. Yukarıda bahsedildiği gibi, babasına olan bağlılığını gerçek hayatta Hegel'e, *Jane Eyre*'de ise Jane vasıtasıyla Rochester'a yansıtan Charlotte Brontë, romanın sonunda Rochester'ı da tıpkı babası gibi kör olarak betimlemektedir.

3. *Jane Eyre*'in Psikanalitik Yorumu

Charlotte Brontë'nin 1847'de basılan *Jane Eyre* isimli romanı ilk basımından bu yana, pek çok edebi çevre tarafından heyecanla karşılanmış, Charlotte Brontë kısa zamanda adından sıkça söz edilen bir yazar olmuştur. Karakterlerini özellikle bütün çatışmalarıyla ve psikolojik yönleriyle ortaya koyması, kuşkusuz Charlotte Brontë'nin bu başarısında etkili olmuştur. Bu çalışmada *Jane Eyre* romanı psikanalitik edebiyat eleştirisi bağlamında incelenmiştir.

Jane Eyre, hayata anne ve babasını tanımadan, yengesi Bayan Reed ve çocuklarının yanındaki acı verici hatıralarla başlar. Jane çocukluğunda sevgisiz kalmış, hor görülmüş, "güvensizlik, savunmasızlık ve ümitsizlik gibi yoğun duygular geliştirmiş" (Paris, 1997, s.145) ve bunları sürekli olarak bilinçaltına itmiştir. Freud bu durumu *bastırma* kavramıyla açıklar. Diğer bir deyişle, kişi hoş olmayan ya da kendisini rahatsız eden durumları ve düşünceleri bilinçten dışarı atar. Jane bilinçaltına ittiği bu sevgisizliği ve içinde bulunduğu gerilim durumunu, çocukluğunda yanından hiç ayırmadığı bebeğine sevgi duyarak azaltmaya çalışır. Bu durumu Jane'in şu sözleriyle açıklamak mümkündür: "İnsanların sevmeye ihtiyaçları vardır ve ben de sevecek başka bir şey bulamadığım için, bütün sevgimi küçük bir korkuluk kadar kılıksız olan solgun yüzlü bebeğime vermişim" (s.20).

Jane'in yaşadığı bütün olumsuzlukların yanında onu etkileyen, belki de bilinçaltındaki gizli arzuların oluşmasına yol açan önemli bir olay ise, onun kendisine çok ağır gelen bir cezayla cezalandırılmasıdır. Dayısı ölürken Jane'i Bayan Reed'e emanet etmiş, fakat yengesi onu hiçbir zaman sevmemiştir. Hem kendisi, hem de çocukları ona çok kötü muamele etmektedir. Jane, Bayan Reed'in oğlu John'un aşağılamalarına ve hakaretlerine maruz kaldığı bir gün, ona karşılık verme cesaretini gösterdiği için ceza olarak kırmızı oda denilen, Bay Reed'in son nefesini verdiği odaya hapsedilir. Jane burada, içinde bulunduğu ruhsal durumun sebeplerini ve kendisinin

neden hep azarlandığını, ıstırap çektiğini sorgular. Kimsesiz olduğunu ve kimse tarafından sevilmediğini düşündükçe, onu koruyacak birinin varlığına ihtiyaç duyar. Jane, baba pozisyonuna en yakın kişi olan dayısı Bay Reed'in onu sevdiğini hayal eder:

Birden aklıma bir şey geldi. Bay Reed yaşıyor olsaydı bana iyi davranacağından şüphe yoktu - hiçbir zaman da şüphe etmemiştim. Ve şimdi beyaz yatağa, gölgeli duvarlara ve boş aynaya bakarken, ölümler hakkında duyduklarımı düşünmeye başladım. Ölümlerin son istekleri yapılmazsa eğer, hortlayıp istediklerini yapmayan kişileri cezalandırdıklarıydı duyduklarım. Bay Reed'in ruhunun da, kız kardeşinin çocuğuna kötü davranılmasından rahatsız bir vaziyette, bilinmeyen bir âlemden ya da kilisedeki lahdinden kalkarak bu odada karşıma çıkacağını düşündüm (s.11).

Jane bu noktada, Bay Reed'in yanında olması ve onu koruması için gizil bir istek duyar. Ancak sonrasında gördüğü ışığı öte âlemden bir yansıma olarak algılayarak, dehşet içinde odadan çıkmak istese de; Bayan Reed, onu odaya tekrar kilitleyerek fenalık geçirmesine neden olur. Çocukluğunda onu derinden sarsan bu olaydan sonra, Jane'in bilinçaltına, kendisiyle beraber olup onu koruyacak bir baba figürü arzusu tümenden yerleşir. Jane büyüdüğünde, içindeki bu babayla birlikte olma arzusunu Bay Rochester'a duyduğu aşkla doyuracaktır. Bu bağlamda, Freud'un çocukluk döneminde duyulan arzular ve bunların neden olduğu karmaşalarla ilgili düşünceleri ele alınmalıdır.

Freud'a göre, 3-6 yaş arasındaki *fallik evrede*, karşı cinsten ebeveynine sahip olmayı arzu eden çocuk, kendi cinsinden ebeveynini kendisine rakip olarak görerek ondan nefret eder. Fallik dürtülerin arzusuyla annesine sahip olmak isteyen erkek çocuk yukarıda açıklandığı gibi Oidipus kompleksine girer. Freud'un belirttiği gibi "erkek çocuk, küçük bir çocukken, kendi mülkü olarak gördüğü annesine karşı özel bir bağlılık geliştirir ve babasını, bireysel mülkünü şüpheye iten bir rakip olarak görür. Benzer şekilde küçük kız çocuk, babasıyla olan ince ilişkisinde annesini rahatsız edici ve kendisinin de gayet güzel doldurabileceği yeri işgal eden bir unsur olarak görür" (1920, s.174). Bu bağlamda, erkek çocuklardaki Oidipus kompleksinin kız çocuklardaki karşılığı, kız çocukların babaya düşkünlüğüyle açıklanan ve Freud'un öğrencisi Jung'un geliştirdiği Elektra kompleksidir. Jung'a göre "kız çocuk, anneye karşı kıskanç bir tavırla birlikte, babaya karşı özel bir sevgi geliştirir. Bunu Elektra kompleksi olarak

Charlotte Brontë'nin *Jane Eyre* ve Emily Brontë'nin *Wuthering Heights* Romanlarının Psikanalitik Yorumu

adlandırabiliriz. Herkesin bildiği gibi, annesi kocası Agamemnon'ı öldürdüğü ve Elektra'dan sevgili babasını aldığı için, Elektra annesi Clytemnestra'dan intikam almıştır" (Jung, 1961, s.154). Dolayısıyla Elektra kompleksi bağlamında kız çocuk annesinden uzaklaşarak babasına yaklaşır ve babasının yanında olmayı arzular.

Jane Eyre ve Bay Rochester arasındaki ilişki, psikanalitik eleştiri bağlamında baba ve kız arasındaki ilişkiye benzetilebilir. Jane çocukluğunda dolduramadığı baba boşluğunu ve Bay Reed'in ölümüyle de doyurma imkânı kalmayan bu arzuyu, Bay Rochester'a duyduğu şiddetli tutkuyla doyurmak ister. Bu açıdan Jane'in elektra kompleksinin etkisi altında olduğu söylenebilir. Zira Rochester'ın kendisini Jane'in babası olacak yaşta görmesi, bu durumu destekler niteliktedir: "Sizden yaş olarak yirmi beş yıl, deneyim bakımından da bir asır büyük olduğum için üstünlüğe sahip olduğumu iddia ediyorum. [...] Biraz önce belirttiğim haklara ve babanız olacak yaşta bulunmama dayanarak emrederek konuşma hakkım olduğuna siz de katılmalısınız" (s.105, 106). Benzer şekilde Bayan Fairfax, Jane ile Rochester'ın ilişkisini öğrendiğinde Jane'e "sizin aranızda yirmi yaş fark var. Bay Rochester neredeyse senin baban yaşında" (s.211) demiştir. Bununla birlikte Rochester, Jane için otorite sembolüdür; onu "hem korktuğum, hem de çok sevdiğim insan" sözleriyle tanımlar (s.229). Jane, kendisinin kontrol edemediği içsel güçler nedeniyle, kendisini Rochester'ın hâkimiyeti altında hisseder. Aralarında görünmeyen bir bağ vardır. Rochester, Jane'e evlilik teklifinde bulunduğu aralarında geçen diyalogda, bu bağı şu sözlerle ortaya koyar: "Bazen sana karşı tuhaf hislere kapılıyorum - özellikle şimdiki gibi bana yakın olduğun zamanlarda: sanki sol kaburgamın altında bir ip varmış da bu ip senin sol kaburgana sıkıca, hiç açılmayacak şekilde bağlanmış gibi." (s.201). Rochester'ın sözünü ettiği bu bağ, tıpkı baba ve kız arasındaki görünmeyen ama güçlü olan sevgi ve arzu bağına benzemektedir. Romanın sonunda ise Jane, kendisi ve Rochester'ın birleşmesini şu sözlerle ifade eder: "Hiçbir kadın eşine benim kadar yakın olmamıştır: sanki kemiği kemiğim, eti etimmiş gibi" (s.362). Jane böylece Rochester'la kendisini bütünleştirmiş olur.

Jane'in, Rochester'ın akıl hastası bir kadınla evli olduğunu öğrendiği bölümde, onunla evlenmekten vazgeçerek onu terk ettiği görülmektedir. Bu durum Rochester için bir cezalandırma niteliği taşımaktadır. Bu cezalandırma, Freud'un psikanalizi bağlamında, Rochester'ın kastrasyonu yani iğdiş edilmesi olarak kabul edilebilir. Zira Richard Chase 1947'de yazdığı bir yazısında bu durumun sembolik bir kastrasyon

olduğunu söylemiştir (s.487-506). Ancak Jane'in bunu yapmaktaki amacı, Rochester'a ceza vermek değil, kendi gururunu ve ahlakını korumaktır. Çünkü Jane evli bir erkekle birlikte olup metres konumuna düşmek istemez. Chase yazısında aynı zamanda yukarıda sözü geçen durumu, Freud'un da rüyalarda, efsanelerde ve hayallerde göz ve erkeklik organı arasında kurduğu ilişkiyle desteklediğini söyler (1947, s.487-506). Gerçekten de Rochester, Jane'in onu terk edişinden ve Bertha'nın evi yakmasından sonra kör olmuş, Freud'un erkeklik organıyla bağdaştırdığı gözünü kaybetmiştir. Benzer şekilde, efsaneye göre Oidipus bilmeden babasını öldürüp annesiyle evlenir, ancak Thebai'deki salgın hastalıktan kurtulmak için Laios'un katilinin cezalandırılması gerektiğini öğrendikten sonra, acı gerçekle yüzleşir ve iğneyle kendi gözlerini kör eder. Rochester da tıpkı Oidipus gibi kör olur ve belki de şartlar ne olursa olsun, evli olduğu halde başka biriyle evlenmeye niyetlendiği için, Freud'un kastrasyon kavramıyla tanımlanabilecek bir cezalandırılmaya maruz kalır.

Çocukluk yaşantıları ve bastırılan duygular, kişinin davranışlarını ve gelecekte yaşayacağı olayları etkilemektedir. Özellikle bastırma sonucunda, istemsiz olarak birtakım duygular ortaya çıkar ve gizlice bilinçaltına yerleşir. Kişi bu noktadan sonra, bilinçaltından gelen bu içgüdülerle hareket edecektir ve bilinçaltının hissettirdiği duyguları tatmin etmeye çalışacaktır. *Jane Eyre*'de Jane'in çocukluğunda yaşadığı baskılar ve özgürce hareket edememenin sonucunda bastırıldığı duygular, onun benliğine doyurulmayı bekleyen arzular yerleştirmiştir. Bunların en önemlisi özgürlüktür. Jane, kendini arama ve özgürlüğe kavuşma uğruna, içinde bulunduğu yerlerden başka yerlere gitme isteği taşımaktadır. Bu durum Jane'in romandaki şu cümleleriyle açıkça görülmektedir: "Bakışlarım bütün engelleri aşarak ötelerdeki uzak, mavi tepelere takıldı. Bu tepeleri ve limitleri aşmak isteğiyle doluydum!" (s.66), "dünyada daha başka ve canlı iyiliklerin de varolduğuna inanıyor ve inandığım şeyleri görmek için can atıyordum" (s.85). Jane'in Lowood okulundaki en mutlu günleri ise, ormanda özgürce gezebildiği, "özgür, gözlerden uzak ve yalnız" olduğu zamanlardır (s.59). Jane Thornfield'dayken de içindeki bu özgürlük isteğini şu cümleyle ifade eder: "Hem gözlerim hem ruhum bu sönük bölmelerle dolu kasvetli yerden uzaklaşmak, ufukları aşarak denize kadar gitmek istiyordum" (s.91, 92). Yukarıdaki ifadelerden de anlaşıldığı gibi, Jane içindeki özgürlük arzusunu her fırsatta ortaya koymuştur. Ancak bunlara rağmen, Jane'in süperegosu, yani içinde yaşadığı toplumun kuralları ve koşullar bunu engellemektedir.

Charlotte Brontë'nin *Jane Eyre* ve Emily Brontë'nin *Wuthering Heights* Romanlarının Psikanalitik Yorumu

Bu noktada Sigmund Freud'un geliştirdiği ve yapısal kurama göre oluşturduğu kişiliğin üç ana sistemi olan id, ego ve süperegonun romanda ne şekillerde ortaya çıktığını ve ne gibi karmaşalara yol açtığını incelemek gerekmektedir. Çünkü Geçtan'ın söylediği gibi "davranış bu üç sistemin etkileşiminin ürünüdür" (2010, s.42).

Jane, Bay Rochester'ı bütün kalbiyle sevmesine rağmen, Jane'in süperegosundan gelen düşünceler toplum kurallarına göre onun Rochester'a layık olmadığını, Rochester'ın Blanche Ingram gibi zengin kadınlarla birlikte olması gerektiğini söylemektedir. Jane kimsesiz ve fakir bir hayat sürmüşken, Blanche zengin ve itibarlı bir hayat sürmektedir: "Blanche tam ona göreydi, ayrıca iyi yetişmiş, kültürlü ve hayat doluydu. Bütün erkekler ona hayran kalır diye düşünüyordum" (s.137). Ancak Jane'in, toplum kurallarına göre zenginlerin zenginlerle birlikte olması gerektiğini düşünmesine neden olan süperegosuna rağmen; idden gelen Rochester'la birlikte olma dürtüsünü uygun koşullarda doyurmaya çalışan ego da Jane ve Rochester'ın ruhlarının eşit olduğunu söylemektedir: "Ona ruhça yakın buluyorum kendimi" (s.139). Jane bu düşüncesini daha sonra Rochester ile de paylaşır:

Tanrı bana biraz güzellik, biraz da zenginlik de verseydi; sizden ayrılmanın bana zor geldiği gibi, benden ayrılmak size de zor gelirdi... Sizinle şimdi konuşurken gelenekleri, alışkanlıkları ve şu ölümlü benliğimi bile hiçe sayıyorum. Benim ruhum sizin ruhunuza hitap ediyor; ikimiz de bu dünyadan ayrılmış, ikimiz de Tanrı'nın huzuruna çıkmışız, eşitmişiz gibi... ki elbette eşitiz aslında! (s.202)

Jane'in bu sözlerle gelenekleri ve alışkanlıkları hiçe sayması; egonun, süperegonun isteklerine uymadığını ve ruhlarının eşit olduğunu söylemesiyle de, *mantığa bürüme* savunma mekanizmasını kullandığını göstermektedir. Çünkü id ve süperego arasında sıkışan ego, anksiyete durumundan kurtulabilmek için savunma mekanizmalarını kullanmalıdır. Burada da "bir davranışı daha kabul edilebilir ve daha az tehdit edici hale getirmek amacıyla yeniden yorumlamak" olarak tanımlanan mantığa bürüme savunma mekanizması kullanılmıştır (Schultz, 2007, s.611). Jane, Rochester'la birlikte olabilmek için ruhlarının eşit olduğunu, bu yüzden beraber olmaları için hiçbir engel bulunmadığını söylemek istemektedir.

Jane ve Rochester arasındaki ilişkiyi öğrenen Bayan Fairfax ve Jane arasında geçen konuşma, yukarıdakine benzer şekilde Freud'un yapısal kişilik kuramı bağlamında incelenebilir:

-Bu beni aşar! diye devam etti Bayan Fairfax. Sen de öyle söylüyorsan, demek ki doğru. Ancak sonu nasıl olur, bilemem, gerçekten bilmiyorum. Böyle durumlarda mevki, servet eşitliği çok zaman aranır. Üstelik sizin aranızda yirmi yaş fark var. Bay Rochester neredeyse senin baban olacak yaşta.

Ben sınırlı bir şekilde:

-Hayır, hiç de değil Bayan Fairfax! Babam olacak yaşta falan değil! Bizi yan yana görenler böyle bir şeyi akıllarının ucundan bile geçirmezler. Bay Rochester genç. Zaten ruhu da yirmi beş yaşında gibi genç (s.211).

Bayan Fairfax ve Jane Eyre arasında geçen bu konuşmada, Fairfax kişiliği oluşturan yapıardan olan süperego, Jane ise idden gelen arzuları uygun şekilde doyurmak isteyen egoyu temsil etmektedir. Fairfax, yani süperego, idin istediği Rochester'la birleşme arzusunu engellemek için toplum kurallarını, mevki, servet ve yaş farkını öne sürer. Ancak Jane, yani ego, id ve süperego arasında kalarak savunma mekanizmalarından *inkârı* kullanır. Süperegonun söylediklerinin aksine, bu durumu inkâr ederek, aralarında yaş farkı olmadığını söyler. Fakat daha sonra süperegosu bir süre Jane'in üzerinde etkili olur; bu durum romanda şöyle açıklanır: "Bayan Fairfax'in uyarıları ve şüpheleri neşemi kırmıştı. İçimdeki umutların yerini güvensizlik ve kuşku almıştı. Ona olan inancımın yarısını kaybetmiş gibiydim" (s.212). Sonrasında da Rochester'a çok yakın davranmamaya özen gösterir. Ancak yine de Jane, bütün benliğiyle Rochester'a âşıktır ve ona kavuşma arzusu hiçbir zaman tükenmez. Bu nedenle Rochester'ın da sevgisinde samimi olduğunu öğrendiğinde onunla evlenmeyi kabul eder. Ancak sonrasında gelişen olaylar nedeniyle Jane tekrar kişilik çatışması yaşar:

Jane ve Rochester'ın nikâh töreninde, Rochester'ın aslında akıl sağlığı yerinde olmayan Bertha ile hala evli olduğu ortaya çıktıktan sonra, Jane'in benliğinde çatışmalar oluşur. Jane bir yandan hala Rochester'ı sevmekte, diğer yandan artık onunla olamayacağını düşünmektedir. Bu çatışma romanda şöyle anlatılır:

"Şimdi ne yapacağım?" diye sordum. Aklımın verdiği cevap "Thornfield'dan ayrıl!" ifadesi öyle keskin ve öyle sertti ki, duymamak için kulaklarımı tıkadım. Şimdi bu sözlere

Charlotte Brontë'nin *Jane Eyre* ve Emily Brontë'nin *Wuthering Heights* Romanlarının Psikanalitik Yorumu

dayanamazdım. [...] Ondan tümüyle, hemen, kesin olarak ayrılmaya dayanamazdım. Bunu yapamazdım (s.238).

Bu alıntıda yine süperego, ego ve id arasındaki çatışma görülmektedir. Süperego, "Thornfield'dan ayrıl!" gibi kesin bir ifadeyle Jane'e, bireyin ve toplumun iyiliği için doğru olduğu düşünülebilecek hamleyi yapmasını söyler. Diğer yandan idin arzusunu yerine getirmek isteyen ego "ondan tamamen, hemen, kesin olarak ayrılmaya dayanamazdım. Bunu yapamazdım." demektedir. Jane'in bu durumu, şu şekilde anlatılmaya devam eder: "Ama sonra, içimden bir ses bunu yapabileceğimi ve yapmam gerektiğini kuvvetli bir şekilde söylüyordu. Kendi kararımınla savaşmaya başladım" (s.238). Bu iç çatışma daha da şiddetlenir: "Ondan ayrılmalıyım. Ondan ayrılmak istemiyorum... Ayrılamam!" (s.239). Jane yaşadığı çatışmayı Rochester'a da anlatır: "Seviyorum sizi, hem de her zamankinden çok. Ancak sevgimi göstermek bana yasak. Bunu size son defa söylüyorum" (s.243). Jane son olarak kendi içindeki çıkmazı şöyle ifade eder ve karara varır:

Bir insanı ümitsizliğe düşürmek, basit bir kanuna karşı gelmekten daha mı iyi?.. Yine de gururum var... Ben Tanrı'nın emrettiği ve insanların tanıdığı kanuna uyacağım. Aklım başımdayken öğrendiğim kurallara bağlı kalacağım... Kanunlar böyle zamanlar için yapılmıştır... Hoşuma gitmese de boyun eğeceğim onlara... İnançlar, ilkeler var. Bunlara sınıksız sarılacağım ve bırakmayacağım (s.254).

Bu çatışmadan sonra ego, içinde bulunduğu durum için süperegoyu, yani kanun ve ilkeleri dinleyerek, Thornfield'dan uzaklaşır. Fakat romanın sonunda Jane, içinden gelen sesi, yani id'i dinleyerek Rochester'ın yanına bir daha ondan hiç ayrılmamak üzere döner.

4. *Wuthering Heights*'ın Psikanalitik Yorumu

Türkçe'ye *Uğultulu Tepeler* olarak çevrilebilecek *Wuthering Heights* romanı, 1847 yılında Emily Brontë'nin Ellis Bell takma adı altında basılmıştır. 1850'de Charlotte Brontë'nin, romanı tekrar yayına hazırlayıp düzenlemesiyle, yazarının gerçek ismi olan Emily Brontë adıyla yayınlanmıştır. Basıldığı dönemde ve sonrasında, hem olumsuz hem de olumlu tepkiler alan roman, günümüze değin pek çok farklı eleştiri yöntemiyle incelenmiştir. Bu çalışmada ise *Wuthering Heights*, psikanalitik edebiyat eleştirisi bağlamında incelenmiştir.

Wuthering Heights romanında, ilk olarak Oidipus kompleksinin yansımaları görülebilmektedir. Romanın başkarakteri sayılabilecek Heathcliff, Freud'un psikanalizindeki Oidipus kompleksi bağlamında, çocukken annesine duyduğu şiddetli aşk ve arzuyu, romanda Catherine'e aktarır ve bu aşk onun yetişkinliğine ve ölümüne dek devam eder. Ayrıca Lacan'a göre, doğuştan gelen biyolojik ihtiyaçlar olan içgüdüler önce, çocuğun kendi imgesini yansıttığı ve ayna işlevi gören anne tarafından doyurulur. Bu noktada çocuk anneyle bir anlamda bütünleşir. Lacan'ın konuyla ilgili bir seminerinde ifade ettiği düşünceler şöyle özetlenebilir: çocuk ilk etapta yalnızca annesiyle iletişim halinde olmayı ve onun ilgisini arzulamaz, aynı zamanda onun her şeyi olmak ister (1957). Fakat belli bir noktaya gelindiğinde, doğal içgüdüler cinsel kimlik anlamı da taşımaya başlar. Babanın adının bilinmesiyle ise çocuk bilinçdışı arzusunu bastırarak birey-özne olur ve kültürel konumunu edinmeye başlayarak sembolik düzene girer. Lacan konuyla ilgili şöyle demektedir: "Biz Babanın adıyla, tarihin şafağından beri babanın kişiliğini kanun figürüyle tanımlayan sembolik işlevin desteğini fark etmeliyiz" (2004, s.66). Böylece Lacan sembolik düzeni kanun koyucu rolüne bağlı olarak babayla ilişkilendirir ve çocuk babanın adının bilinmesiyle birlikte kültürel yapılar ve kanunla ilişkili olan sembolik düzene girer. İnsan artık hiçbir zaman babanın adının bilinmesinden önceki dönemdeki doyuma ulaşamamaktadır. "Kendisinde merkezleşmiş olan insan, kendi kendini beyhude aramanın bitimsiz bir diyalektiğinden başka şey değildir" (Hilav, 2008, s.267). Bu bağlamda *Wuthering Heights*'da, annesinden kendisinin dahi hatırlamayacağı bir yaşta ayrılan Heathcliff'in, annesine duyduğu aşkı ve arzuyu Catherine'e karşı hissettiği yukarıda belirtilmiştir. Kendini arayan Heathcliff, Lacan'ın belirttiği anneyle çocuk arasındaki ilk dönemdeki doyuma hiçbir bir zaman ulaşamayacaktır. Heathcliff, kendini bulabilmek için doyurulmayı bekleyen içgüdülerini ve arzularını hiçbir zaman annesine yönlendiremeyecektir. Zira annesine ulaşma şansı olan bir birey dahi, yukarıda belirtildiği gibi babanın adının bilinmesinden sonra hiçbir zaman ilk doyumuna ulaşamaz. Bu bağlamda Heathcliff ile annesi arasındaki ilişki, Heathcliff ile Catherine arasındaki ilişkiye aktarılır. Heathcliff, Catherine ile şiddetli bir bütünleşme arzusu içinde aslında kendini aramaktadır. Bu yüzden sürekli Catherine'le bir bütün olmak ister. Paris'in de söylediği gibi, Heathcliff ve Catherine birbirlerine öyle kuvvetli bağlarla bağlıdır ki, ayrı kimliklerle var olamazlar; onlar ancak birlikteyken bir bütünü oluştururlar (1997, s.246,247). Diğer bir deyişle birbirlerine olan arzuları onları

Charlotte Brontë'nin *Jane Eyre* ve Emily Brontë'nin *Wuthering Heights* Romanlarının Psikanalitik Yorumu

bir bütün yapar ve bu arzuyu doymadıkları takdirde nevrotik bozukluklar ortaya çıkar. Çünkü Freud'un söylediği gibi "semptomlar, belli travmatik deneyimlerin kalıntılarıdır" (1910, s.187). Özellikle bu durum Heathcliff'te saldırganlık, öç alma ve yabancılaşma olarak kendini gösterir. Heathcliff'in eşi Isabella'nın şu sözleri bu durumu açıkça ortaya koymaktadır: "Bay Heathcliff bir insan mı? Eğer öyleyse deli mi? Değilse, şeytanın ta kendisi mi?" (s.459). Ayrıca "Isabella çok kere Heathcliff'in 'şeytani ihtiyat'ından bahseder" (Mengham, 1988, s.67). Heathcliff "Catherine'in ölümüyle bir canavara dönüşür" (Paris, 1997, s.251). Çünkü artık Catherine'e kavuşması, diğer bir deyişle içindeki arzuları doyması daha da olanaksız hale gelmiştir. Bu bağlamda Heathcliff'in, yukarıda anlatılanlara uygun olarak kendini bulabilmesi de olanaksızlaşmıştır. Heathcliff'in Catherine'e kavuşmakla kendini bulma arzusu onlar öldükten sonra dahi devam eder, anlatılanlara göre ruhları fundalıklarda beraber gezer. Küçük bir çocuk da onları gördüğünü iddia eder. Ağlayan çocuğa ne olduğu sorulduğunda çocuk şu cevabı verir: "Şu sivri kayanın dibinde Heathcliff ve bir kadın duruyor. [...] Yanlarından geçmeye korkuyorum" (s.595).

Oidipus kompleksi bağlamında çocuk, anneye olan yoğun arzu ve aşkından ötürü, babayı düşman olarak görür, kendi arzuları önünde bir engel olduğu için babadan kurtulmak ister. Onu korkutan durum ise baba tarafından hadım edilmektir. Bununla birlikte baba, kanun ve otoritedir. Heathcliff'in, annesine duyduğu arzuyu romanda Catherine'e aktarması bağlamında, Heathcliff sürekli Catherine'in yanında olmak, onunla yakın ilişkiler kurmak ister. Ancak tıpkı çocuğun anneye ulaşmasının engellenmesi gibi, Heathcliff'in de Catherine'e ulaşmasının önünde engeller vardır. Çevredeki insanlar onun aşağı sınıfa ait olduğunu düşünerek, Heathcliff'i aile üyesi olarak görmezler çünkü o, Catherine'in babası tarafından eve getirilmiş kimsesiz bir çocuktur. Örneğin Hindley onu sürekli aşağılar. Nelly, Heathcliff eve ilk geldiğinde kendisinin de onu sevmediğini söyler: "Doğruyu söylemek gerekirse ben de ondan nefret ettim" (s.391). Ona iyi davranan iki kişi Catherine ve babasıdır. Bununla birlikte, kanun ve otoriteyi temsil eden baba, Heathcliff'i de kendi çocuğu gibi görerek, çocukları arasında bir denge kurmak ister. Bu bağlamda baba figürü de Heathcliff'in Catherine'e ulaşmasını engelleyen bir unsurdur. Çünkü kardeşler arasında, Heathcliff'in arzu ettiği türden bir ilişki olmayacağı toplum tarafından koyulan bir kuraldır. Yukarıda sözü geçen engeller, Heathcliff'in istek ve hayallerini gerçekleştirmesini engellemektedir. Heathcliff istek ve arzularını bilinçdışına itmek

zorundadır, böylece baba da onu hadım etmeyecektir. Diğer yandan ego, idin istekleri ve süperegounun kısıtlayıcılığı arasında çok sıkıştırıldığında ortaya inkâr, yön değiştirme ve bastırma gibi savunma mekanizmaları çıkar. Ancak bunlar da etkili olmazsa birtakım sanrılar, hayaller ve sonrasında da nevroz belirtileri ortaya çıkar. Romanda, Heathcliff'in Catherine'le ilgili çocukken ve sonrasında bastırıldığı istekler, hiçbir şekilde tatmin edilemediği için, diğer bir deyişle idin isteği doyurulamadığı için, ego artık duruma bir çözüm getiremez. Heathcliff'in arzularını bastırması, onun hayallerini obsesyona çevirerek, nevroz belirtilerinin ortaya çıkmasına neden olacaktır. "Nevroz, ego ve id arasındaki çatışmanın sonucudur" (Fodor ve Gaynor, 1950, s.117). Yukarıda belirtildiği gibi, idin isteği doyurulmadığı için egoyla arasındaki çatışma Heathcliff'in nevrozuna sebep olmaktadır. Heathcliff, bu durumu Catherine öldükten sonra da sürdürerek, diğer karakterlerden intikam alma yollarına başvuracaktır. Hindley'e sürekli borç vererek onu içinden çıkılmaz bir yola sürükler, Hindley ölünce de Wuthering Heights'ı miras olarak alır. Heathcliff, kendi oğlu Linton ile Catherine'in kızı Cathy'i zorla evlendirir, ancak hiçbir şey onu tatmin etmez. Catherine'e karşı olan isteklerini hiçbir zaman gerçekleştiremeyen Heathcliff, Catherine'in de Edgar Linton'la birlikte olması sonucunda, toplum yaşamına uygun olarak evlenmek durumunda kalır. Edgar'ın kızkardeşi Isabella Linton ile evlenir fakat bunu, toplum içinde yer edinmek için mi, yoksa kendisine hep düşmanlık besleyen Hindley'den öç almak için mi yaptığı ise tartışma konusudur. Görünen o ki, her ne kadar toplum kuralları var olsa da, Heathcliff yukarıda sözü edilen obsesyon ve nevroz sonucunda Isabella ile evlenmiştir. Sonrasında Heathcliff'in bilinçdışı ve Catherine'in hayali onun peşini bırakmaz. Lockwood rüyasını anlattığında dahi, Catherine'in ruhunun gerçekten orada olduğuna inanır ve onu içeri çağırır: "İçeri gel! İçeri gel!.. Cathy lütfen gel. Ah, lütfen bir kere daha! Ah! Kalbimin sevgilisi! Bu kez beni duy" (s.385). Romanın sonunda da, nevrozik semptomları artmış vaziyette, Catherine'in hayaliyle ölür.

Psikanaliz bağlamında, Heathcliff'in nevrozlarının başka bir sebebi de cinselliktir. Freud'a göre kişide oluşan nevrozların ve psikolojik sorunların temel nedeni yukarıda da belirtildiği gibi cinsel hayatla ilgilidir. "Freud 1890'ların ortalarında cinselliğin nevrozda belirleyici bir rolü olduğuna eskisinden daha fazla inanmıştı" (Schultz, 2007, s.589). Sorunlu bir cinsel hayat, ya da cinsel gerilimin birikmesi kişiyi nevroza sürükleyen en büyük etmenlerdendir. Bununla birlikte Freud "normal cinsel yaşamı olan bir insanın nevroz geliştirmeyeceğine" inanmaktadır

Charlotte Brontë'nin *Jane Eyre* ve Emily Brontë'nin *Wuthering Heights* Romanlarının Psikanalitik Yorumu

(Schultz, 2007, s.589). Heathcliff'in içinde bulunduğu durumun da Freud'un yukarıda sözü geçen teorisinden kaynaklandığı düşünülebilir. Çünkü ömrü boyunca Catherine'i büyük bir aşk ve tutkuyla seven Heathcliff ve Catherine arasında roman boyunca hiçbir cinsel yakınlık görülmez. Emily Brontë, onların sadece yatakta ya da kırlarda yan yana yattıklarını ve saatlerini bu şekilde geçirdiklerini anlatır. Sonuç olarak Heathcliff'in psikolojik durumu, Freud'un psikanaliziyle yakından ilgilidir.

Wuthering Heights romanında, Heathcliff'in dışında Catherine ve diğer karakterlerin de psikanalizle ilişkileri bulunmaktadır. Catherine'in durumu id, ego ve süperegö çerçevesinde ele alınabilir. Catherine, idden gelen isteği doğrultusunda Heathcliff'le sürekli birlikte olmak ister. Çocukluğunun çoğu döneminde bu isteğine uyar. Ancak Catherine toplum ve toplumdaki statü kurallarıyla karşılaşınca, diğer bir deyişle süperegönün baskısı altında kalınca, ego arabulucu olmaya çalışır. Fakat Catherine süperegösundan gelen uyarıcıları dinleyerek, Heathcliff'i bırakıp Edgar Linton ile evlenir. Catherine onunla evlenmeye karar verdiğinde şöyle der: "Edgar zengin olacak ve ben de çevrenin en muhteşem kadını olmak istiyorum, ve böyle bir kocam olduğu için gurur duyacağım" (s. 419). Ancak bunu görünüşte kendi isteğiyle yaptığı kabul edilse bile, Catherine'in davranışları incelendiğinde, aslında bilinçaltında idden gelen Heathcliff'le birlikte olma duygusunun her zaman varolduğu görülmektedir. Örneğin Catherine'in Edgar ile evlenmesinden ve Heathcliff'in *Wuthering Heights*'ı terk etmesinden üç yıl sonra Heathcliff geri döner. Catherine sevincini kocasıyla paylaşır: "Ah, Edgar, Edgar!.. Heathcliff geldi-gerçekten o geldi!" (s.430,431). Catherine'in Heathcliff'le birlikte olma isteği şu cümleyle de açıkça görülmektedir: "Buraya iki sofraya hazırla Ellen: birisi Bey ve Bayan Isabella için, kibarlar için olsun; diğeri de Heathcliff ve benim için, aşağı tabakaya göre olsun" (s.431). Catherine öldükten sonra da ruhu Heathcliff'i bırakmaz. Lockwood'un rüyalarında dahi Catherine, Heathcliff'in olduğu eve girmeye çalışır.

Freud'un serbest çağrışım yöntemine göre, söylenen her sözün ve yapılan her şeyin bilinçaltında bastırılmış düşüncelerle bağlantısı vardır. Horney'in söylediği gibi "eylem ve duyguların bilinçaltı güdülenimleri tarafından belirlenebileceği"nden bahsetmek mümkündür (1994, s.11). Bu bağlamda, Heathcliff'in eve gelmesinden sonra, Bay Earnshaw'un ona çok yakın davranması, kimi zaman onu kendi oğlu olan Hindley'den bile daha çok sevmesi, Hindley'in bilinçaltına sevilme ve itilme duygularını yerleştirmiştir. Zira romanda bu durum şu sözlerle ifade edilmektedir:

Bayan Earnshow ölünce evin oğlu babasını bir arkadaş gibi değil de, bir zorba gibi; Heathcliff'i de onu baba sevgisinden yoksun bırakıp onun ayrıcalıklarını almaya çalışan biri olarak görmeye başlamış, uğradığı bütün bu haksızlıkları düşünerek huysuz bir insan olmuştu (s.391,392).

Hindley bu yüzden, olayların gelişimiyle bilinçaltına ittiği istemsiz ve gizil dürtüler nedeniyle Heathcliff'ten nefret etmekte - "Hindley ondan nefret ediyordu" (s.391) - ve ona karşı acımasızca davranmaktadır. Ayrıca Hindley'in Heathcliff'e olan nefretinin yukarıda belirtildiği gibi Bayan Earnshow'un yani annesinin ölümünden sonra artmasının da Freud'un psikanalizi bağlamında önemli bir yeri vardır. Hindley Oidipus kompleksi kavramına uygun şekilde, fallik dönemde annesine ulaşmayı arzulayan bir çocuk olarak babasından nefret etmiştir. Ancak fallik dönemden sonra yaşın ilerlemesiyle hadım edilme kompleksi ortaya çıkar. "Cinsel organını yitirme kaygısı anneye yönelik Oidipal bağlantının giderek azalmasına neden olur. [...] Çocuk babasıyla özdeşleşmeye başlar" (Geçtan, 2010, s.38). Bu noktadan sonra Hindley babaya sevgi duymaya başlar. Ancak Heathcliff'in eve gelmesiyle birlikte Hindley babaya olan sevgisini bir başkasıyla paylaşmak zorunda kalır ve babanın da o çocuğu daha çok sevmesi, yukarıda da açıklandığı gibi Hindley'in bilinçaltına baba tarafından istenmeme duyguları yerleştirir. Hindley'in annesinin ölümü üzerine, çocuk fallik dönemdeki durumuyla henüz içinden çıktığı gizil dönem² özellikleri arasında bocalama yaşar. Gizil dönemde yakınlaştığı kendi cinsinden olan baba, artık ona sevgi beslememektedir.

Wuthering Heights'da, Hindley'den başka Cathy ve Linton da, psikanaliz bağlamında ele alınabilecek karakterlerdir. Catherine'in kızı Cathy, Heathcliff'in oğlu Linton'la görüşmeye başladıktan sonra aralarında geçen diyalog yoluyla, diğer bir deyişle Freud'un serbest çağrışım tekniğiyle kişilerin içlerinden geleni anlatmaları yoluyla, Cathy'de bir çeşit elektra kompleksi olduğu varsayılabilir. Cathy Linton'la uzun süredir mektuplaşmaktadır ve yüz yüze görüştükleri bir gün, Linton Cathy'den sık sık yanına gelmesini istediğinde aralarında şu diyalog geçer:

² On dört yaşında olan Hindley, Freud'un kişilik gelişiminin psikoseksüel evrelerine göre gizil dönemden yeni çıkmış, genital döneme girmiştir. Genital dönem, erinliğin başlangıcı olan on üç yaş civarında başlamaktadır (Geçtan, 2010, s.40).

Charlotte Brontë'nin *Jane Eyre* ve Emily Brontë'nin *Wuthering Heights* Romanlarının Psikanalitik Yorumu

'Evet' dedi Catherine, Linton'ın uzun, yumuşak saçlarını okşayarak. 'Babamdan izin alabilsem, zamanımın yarısını seninle geçirirdim - Yakışıklı Linton! Keşke benim kardeşim olsaydın!'

Linton daha da neşelenerek 'O zaman beni de baban kadar çok severdin, değil mi?' dedi. 'Ama babam diyor ki, sen benim karım olursan, beni babandan da çok severmişsin - Onun için karım ol!'

Cathy ciddi bir şekilde "Hayır! Hiç kimseyi babam kadar sevemem!" diye karşılık verdi (s.529).

Bu diyalogdan, Cathy'nin babasına, başka bir erkeğe onun kadar bağlanamayacağı derecede düşkünlüğü olduğu çıkarımı yapılabilir. Benzer şekilde Linton'da da Oidipus kompleksi vardır. "Bir insanın karakterinin gelişimini belirleyen (bünyesel olanlar dışındaki) etkenlerin anlaşılması için, o kişinin annesiyle ilişkisini çıkış noktası almak gerekir" (Fromm, 2009, s.19). Bu bağlamda, Linton, annesini kaybetmiş ve sürekli otoriter bir baba figürüyle yaşamak zorunda kalmıştır. Linton annesinden sık sık bahsetmekte ve Cathy'le olan diyaloglarında dahi onun annesine olan tutkusu sezilmektedir. Linton'la Cathy bir aradayken Linton şunları söyler: "Kanepeye otur da dizine yaslanayım. Annemle öğleden sonraları hep böyle yapardık" (s.531). Linton, sürekli annesinden bahsederek ve Cathy'nin yanında olarak, annesine olan doyuramadığı ve annesi öldüğü için de bundan sonra hiçbir zaman doyuramayacağı tutkularını tatmin etmeye çalışmaktadır.

5.SONUÇ

Jane Eyre ve *Wuthering Heights* romanları yukarıdaki gibi psikanalitik açıdan incelendiğinde, iki roman arasında bazı benzer ve farklı yönlerin olduğu görülmektedir. Bunlardan ilki Jane ve Heathcliff'in çocukluklarında yaşadıkları olaylar ve bunların yetişkin yaşamlarına yansımalarıdır. Bu bağlamda, yapısal kişilik kuramının üç ana sistemi olan id, ego ve süperegonun karakterler üzerindeki etkisi ve karakterlerin iç çatışması da önem taşımaktadır. Bu durum aşağıdaki şekilde ele alınabilir.

Jane de tıpkı Heathcliff gibi çocukluğunda çevresindeki insanlar tarafından itilmiş ve hor görülmüştür. Fakat Heathcliff'in yanında onun yalnızlığını paylaşacak Catherine varken, Jane'in kimsesi yoktur. Ancak çok sonraları Lowood'da tanıştığı Helen Burns onun en yakın arkadaşı olmuştur. İkisinin de çocukluklarında yaşadıkları travmalar ve boşluklar, yetişkin olduklarında onların davranışları üzerinde etkili

olmuştur. Jane'in Heathcliff'e göre daha olumlu bir kişilik gelişimi sergilediği ve Freud'un zihinsel aygıtın yapıları olan id, ego ve süperego kavramları göz önüne alındığında, Jane'in daha çok süperegodan gelen uyarıcılarla, Heathcliff'in ise idden gelen dürtülerle hareket ettiği varsayılabilir. Zira Jane, bütün benliğiyle sevdiği erkek ona yanında kalmasını söylediği halde, o idden gelen içsesleri dinlemeyerek süperegonun öne sürdüğü toplum ve ahlak kurallarına uyar. Öte yandan Heathcliff, roman boyunca Catherine'e ulaşmaya çalışmaktan vazgeçmemiş, bu uğurda hiçbir kuralı dinlemeyerek etrafındaki insanlara ve öç alması gerektiğini düşündüğü kişilere karşı her zaman acımasızca davranmıştır. Romanın sonunda da bu arzusunu devam ettirerek, Catherine'e kavuşmanın hayaliyle ölmüştür.

İki romanda da çocukluk döneminden kaynaklanan ve ileriki yaşlara farklı boyutlarda taşınan, karşı cinsten ebeveyne duyulan yoğun tutku gözlenmektedir. Bu durum *Wuthering Heights* romanında Freud'un geliştirdiği Oidipus kompleksi açısından açıklanırken, *Jane Eyre*'de Freud'un öğrencisi Jung'un geliştirdiği Elektra kompleksi bağlamında açıklanabilir. Heathcliff'in çocukluğunda annesine duyduğu yoğun aşk, büyüdüğünde Catherine'e aktarılır; annesine duyduğu kuvvetli tutkuyu Heathcliff artık Catherine için hissetmektedir. Jane ise çocukluğunda önce babası, sonra da dayısına duyduğu sevgi ve korunma duygusunu, ileriki yaşlarında Bay Rochester'a hissettiği aşkla doyurmaya çalışmaktadır. Zira Oidipus ve Elektra komplekslerinde, kız çocuk büyüdüğünde babası gibi bir erkeği, erkek çocuk ise annesi gibi bir kadını severek çocukluktan gelen arzularını gerçekleştirmeye çalışırlar.

Sonuç olarak Freud'un psikanaliz kuramı, pek çok alanda etki bırakmış ve bilim insanlarının çalışmalarına yön vermiş olmakla birlikte; edebiyat eleştirisi açısından da çok önemli bir yere sahiptir. Psikanalitik eleştiriyle sanat eserinin incelemesi yapılarak, edebi metin içindeki karakterlerin detaylı bir çözümlemesi ve metnin gizli kalmış anlamları ortaya konabilmektedir. Bu çalışmada da Charlotte Brontë'nin *Jane Eyre* ve Emily Brontë'nin *Wuthering Heights* romanları psikanalitik eleştiri bağlamında incelenmiş ve romanların tahlili yapılmıştır. İnsan ruhunun bütün bilimlerin ve sanatların kaynağı olduğu göz önüne alındığında, insan ruhuyla ve yapısıyla yakından ilgilenen psikanalizin edebi metinleri incelemede daha uzun yıllar kullanılacağı yadsınamaz bir gerçektir.

Charlotte Brontë'nin *Jane Eyre* ve Emily Brontë'nin *Wuthering Heights* Romanlarının Psikanalitik Yorumu

KAYNAKLAR

- Bressler, C. E. (2007). *Literary Criticism An Introduction to Theory and Practice* (4.bs.). New Jersey: Pearson Prentice Hall.
- Brontë, C. (1994). *Jane Eyre*. Oxford: Oxford University Press.
- Brontë, E. (1994). *Wuthering Heights*. Oxford: Oxford University Press.
- Chase, R. (1947). The Brontës: A Centennial Observance. *Kenyon Review*. 9. 487-506.
- Dooley, L. (1920). Psychoanalysis of Charlotte Brontë, as a Type of the Woman of Genius. *The American Journal of Psychology*, Vol. 31, No. 3, 221-272.
- Eagleton, T. (2011). *Edebiyat Kuramı* (T. Birkan, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Ege, U. (2005). *Charles Dickens'in David Copperfield ve Büyük Umutlar Romanlarının Psikanalitik Yorumu*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları:399.
- Fodor, N. and Gaynor, F. (Ed.). (1950). *Freud: Dictionary of Psychoanalysis*. New York: Philosophical Library.
- Freud, S. (1910). The Origin and Development of Psychoanalysis. *The American Journal of Psychology*, Vol. 21, No. 2, 181-218.
- Freud, S. (1919). *Totem and Taboo: Resemblances Between The Psychic Lives of Savages and Neurotics*. London: George Routledge & Sons, Limited.
- Freud, S. (1920). *A General Introduction to Psychoanalysis* (G.S. Hall, Çev.). New York: Horace Liveright.
- Freud, S. (2010). *The Ego and The Id*. United States: Pacific Publishing Studio.
- Fromm, E. (2009). *Sigmund Freud'un Misyonu, Kişiliği ve Etkisi Üstüne Bir Çözümleme* (S. Ak, Çev.). Ankara: Ayraç Kitapevi.
- Geçtan, E. (2010). *Psikanaliz ve Sonrası* (14.bs.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Hilav, S. (2008). *Felsefe Yazıları* (4.bs.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Horney, K. (1994). *Psikanalizde Yeni Yollar* (S. Budak, Çev.). Ankara: Öteki Yayınevi.
- Jung, C.G. (1961). *The Collected Works of C.G.Jung*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Kantarcioğlu, S. (2009). *Edebiyat Akımları Platon'dan Derrida'ya*. İstanbul: Paradigma.
- Lacan, J. (1957). Les Formations de l'inconscient. *Bulletin de Psychologie*, 2, 1-15.
- Lacan, J. (2004). *Écrits: A Selection* (B.Fink, Çev.). London: W.W.Norton&Company.
- Mengham, R. (1988). *Emily Brontë Wuthering Heights*. London: Penguin Books.
- Moran, B. (1994). *Edebiyat Kuramları ve Eleştirisi* (9.bs.). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Paris, B.J. (1997). *Imagined Human Beings- A Psychological Approach to Character and Conflict in Literature*. New York: New York University Press.
- Schultz, D.P. and Schultz S.E. (2007). *Modern Psikoloji Tarihi* (Y. Aslay, Çev.). İstanbul: Kaknüs Yayınları.